

# Πολιτικές παρατάξεις και εμφύλιοι πόλεμοι το 1821<sup>1</sup>

του Γιάννη Μηλιού<sup>2</sup>

## 1. Εισαγωγή

Η Επανάσταση του 1821 μπορεί να γίνει κατανοητή ως προς τον χαρακτήρα και τη δυναμική της, κατ' αρχάς από τους θεσμούς που δημιούργησε, από το καθεστώς που επέβαλε και, φυσικά, από τα επίσημα κείμενα που θέσπισαν τους οδηγητικούς δείκτες αυτού του καθεστώτος. Η Επανάσταση ίδρυσε την πρώτη μορφή του ελληνικού αστικού εθνικού κράτους. Ενός κράτους ρεπουμπλικανικού (αβασίλευτης Δημοκρατίας) και συνταγματικού-δημοκρατικού, στο εσωτερικό μιας απολυταρχικά διοικούμενης Ευρώπης. Πρόκειται για ένα γεγονός τεράστιας ιστορικής σημασίας, προϋπόθεση του οποίου υπήρξε η εθνική πολιτικοποίηση του μέρους εκείνου των χριστιανικών πληθυσμών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που, διαμορφώνοντας από στο τέλος του 18<sup>ου</sup> αιώνα και μετά ελληνική εθνική συνείδηση, αγωνίστηκαν για το κράτος αυτό ενάντια στην οθωμανική κυριαρχία.

Υπέδαφος για την ευρεία εθνική πολιτικοποίηση των μαζών, δηλαδή την ανάπτυξη του εθνικισμού, αποτέλεσαν οι διαδικασίες οικονομικής, ιδεολογικής και πολιτικής ενοποίησης, από το δεύτερο μισό του 18<sup>ου</sup> αιώνα, των χριστιανικών πληθυσμών και περιοχών που συνδέθηκαν με την αλματώδη ανάπτυξη των καπιταλιστικών σχέσεων και των συναρτώμενων μαζί τους εμπορικών δικτύων. Οι διαδικασίες αυτές ενοποίησαν οικονομικά και πολιτικά τον αγροτικό χώρο με τα αστικά κέντρα (τα κέντρα του εμπορίου μακρινών αποστάσεων με το εσωτερικό της Αυτοκρατορίας και το εξωτερικό). Η εθνική πολιτικοποίηση των μαζών διαμορφώθηκε μέσα σε αυτές τις διαδικασίες, ως όψη τους.

## 2. Πολιτική αναβάθμιση των λαϊκών μαζών και συνταγματισμός

Την Επανάσταση του 1821 κήρυξαν κατ' αρχάς αρχοντικά στρώματα στις περιοχές που εξεγέρθηκαν, δηλαδή *προεστοί* (στην Πελοπόννησο, στα νησιά και στη νοτιοανατολική Στερεά) και *οπλارχηγοί-αρματολοί* (στη μεγαλύτερη έκταση της Στερεάς). Τα στρώματα

---

<sup>1</sup> Το παρόν κείμενο αντλεί από το βιβλίο του συγγραφέα: *1821. Ιχνηλατώντας το Έθνος, το Κράτος και τη Μεγάλη Ιδέα*, εκδ. Αλεξάνδρεια, 2020.

<sup>2</sup> Ομότιμος καθηγητής Πολιτικής Οικονομίας στο ΕΜΠ και διευθυντής του περιοδικού *Θέσεις* ([www.theseis.com](http://www.theseis.com)).

αυτά είχαν αποκτήσει νέους ρόλους στο πλαίσιο των αστικών κοινωνικών σχέσεων που είχαν αναπτυχθεί, πέρα από τις παραδοσιακές τους λειτουργίες στο πλαίσιο του οθωμανικού καθεστώτος. Σημαντικό ρόλο έπαιξαν και οι φιλελεύθεροι διανοούμενοι (οι «πολιτικοί») που έσπευσαν στις επαναστατημένες περιοχές μετά την έκρηξη της Επανάστασης.

Οι αρχικές επιτυχίες της Επανάστασης την περίοδο 1821-24 και η συγκρότηση του πρώτου συνταγματικού-ρεπουμπλικανικού κράτους θα ήταν όμως αδιανόητη χωρίς τη διάδοση στα πλατιά λαϊκά στρώματα της υπαίθρου και των πόλεων του εθνικισμού και των συνδεδεμένων μαζί του «διαφωτιστικών» ιδεών του συνταγματικού-δημοκρατικού (αστικού) κράτους.

Τα ένοπλα λαϊκά στρώματα ήταν βασικοί υποστηρικτές των συνταγματικών θεσμίσεων και των αντιπροσωπευτικών συνελεύσεων και επιπλέον στρατεύονταν υπέρ της ίδρυσης *εθνικού αντιπροσωπευτικού σώματος και ενιαίας διοίκησης* για όλη την απελευθερωμένη επικράτεια, κάτι που οι προεστοί της Πελοποννήσου αρχικά δεν επιθυμούσαν και επιχειρούσαν να αποφύγουν.

Αυτό υπήρξε και το πρώτο πεδίο αντιπαραθέσεων στο εσωτερικό της Επανάστασης. Τον Οκτώβριο 1821 οι ένοπλοι της Πελοποννήσου απείλησαν τους προεστούς με εξόντωση, θεωρώντας ότι αυτοί αμφισβητούσαν την αντιπροσωπευτική-συνταγματική προοπτική. Τον Δεκέμβριο 1821, πριν την Α΄ Εθνοσυνέλευση στην Επίδαυρο, οι ένοπλοι αγωνιστές απείλησαν και πάλι να εκτελέσουν τους προεστούς διότι θεώρησαν ότι «δεν θέλουν να κάμουν Συνέλευσι».

Συμπερασματικά, η Επανάσταση σήμαινε ταυτόχρονα την *πολιτική αναβάθμιση των λαϊκών μαζών*.

### *3. Πολιτικά ρεύματα και εμφύλιοι πόλεμοι*

Από τις κοινωνικές δυνάμεις που εντάχθηκαν στην Επανάσταση και σε αναφορά με το πλαίσιο θεσμικής-κρατικής τάξης που διαμορφώθηκε, αναδύθηκαν τρία πολιτικά ρεύματα:

Το «ομοσπονδιακό ρεύμα» εκφράστηκε κυρίως από τους προεστούς της Πελοποννήσου, οι οποίοι με την έναρξη της ένοπλης σύγκρουσης συγκρότησαν την Πελοποννησιακή Γερουσία και αρχικά ήταν αντίθετοι στη σύγκληση μιας ενιαίας εθνικής Βουλής. Οι προεστοί, όντας ταυτόχρονα σημαντικοί κρίκοι στα οικονομικά δίκτυα της περιοχής, ασκούσαν επιρροή σε εκτεταμένες μερίδες του πληθυσμού της Πελοποννήσου. Για να μη θέσουν σε διακινδύνευση αυτή την επιρροή, αλλά και για να εκτονώσουν τις εντάσεις με τους ενόπλους, τάχθηκαν εξ αρχής, με την ίδρυση της Πελοποννησιακής Γερουσίας, υπέρ

των δημοκρατικών θεσμών, δηλαδή πρώτα απ' όλα υπέρ της καθολικής ψήφου των ανδρών για την ανάδειξη, ανά έτος, των πληρεξουσίων, οι οποίοι στη συνέχεια θα εκλέγουν τους «γενικούς εφόρους», δηλαδή τους υπεύθυνους για τη διοίκηση κάθε επαρχίας.

Η ανάδειξη των ενόπλων ως νέου, αποφασιστικού, πόλου ισχύος υποχρέωσε τους προεστούς να συναινέσουν στην προοπτική «εθνικού κοινοβουλίου» και να ενταχθούν στην ενιαία διοίκηση των απελευθερωμένων περιοχών. Παράλληλα επιδίωκαν πάντως να διατηρήσουν μια αυξημένη αυτονομία από την κεντρική κυβέρνηση, αλλά και από τα όργανα και τις αποφάσεις της κεντρικής εξουσίας, στην παράδοση της προεπαναστατικής αυτονομίας της Πελοποννήσου. Από την άποψη αυτή, του τοπικισμού, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι το «ομοσπονδιακό ρεύμα» αποτελούσε συντηρητική τάση στο πλαίσιο της Επανάστασης. Κεντρική φυσιογνωμία αυτού του ρεύματος ήταν ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης.

Με υπόβαθρο την ισχύ των ενόπλων αναδείχθηκαν δύο άλλα πολιτικά ρεύματα, πέρα από το συντηρητικό-ομοσπονδιακό: Μιλώντας σχηματικά, μπορούμε να τα περιγράψουμε ως τη *συγκεντρωτική-συντηρητική* τάση αφενός, υπό τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη, και τη *συγκεντρωτική-φιλελεύθερη* υπό τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο.

*Σχετικά με το συντηρητικό-συγκεντρωτικό ρεύμα:* ο Κολοκοτρώνης απέκτησε σημαντική πολιτική ισχύ, ως ηγέτης του «στρατού» της Πελοποννήσου, ιδιαίτερα μετά την κατάληψη της Τριπολιτσάς στις 23/9/1821. Η πολιτική στοχοθεσία του νέου αυτού πολιτικού ρεύματος δεν περιοριζόταν μόνο στην αναγκαιότητα ενοποίησης της πολιτικής εξουσίας. Για την συγκεντροποίηση της εξουσίας θεωρούσε επίσης η πτέρυγα αυτή απαραίτητο τον περιορισμό των φιλελεύθερων θεσμών και του αστικού αντιπροσωπευτικού συστήματος που εισήγαγε η Επανάσταση. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του Κανέλλου Δεληγιάννη, ο Κολοκοτρώνης είχε απαιτήσει, ήδη τον Μάιο 1821, ένα «γκοβέρνο μιλιτάρε».

*Σχετικά με το φιλελεύθερο-συγκεντρωτικό ρεύμα:* αντίθετα με την Πελοπόννησο, όπου η στρατιωτική ηγεσία υπό τον Κολοκοτρώνη κατάφερε να αποκτήσει πολιτική ισχύ με βάση τη δύναμη των ενόπλων, στη Στερεά τα ένοπλα σώματα υπάγονταν σε διαφορετικούς οπλαρχηγούς, με συχνά αντιτιθέμενες μεταξύ τους βλέψεις και πρακτικές. Αυτό επέτρεψε στους πολιτικούς ηγέτες, τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο και τον Θεόδωρο Νέγρη, να επιβληθούν σε όλες τις αντιπαρατιθέμενες δυνάμεις των περιοχών αυτών, και να τις ενοποιήσουν μέχρι τον Νοέμβριο 1821 σε δύο περιφερειακές διοικήσεις, με αντίστοιχα δημοκρατικά Συντάγματα.

Στην Α΄ Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου, τον Ιανουάριο 1822, κυριάρχησε το φιλελεύθερο-συγκεντρωτικό ρεύμα, γεγονός που αποτυπώθηκε στις αποφάσεις και το πολιτειακό καθεστώς που θέσπισε η Εθνοσυνέλευση.

Στη Β΄ Εθνοσυνέλευση (29/3-18/4/1823) έγινε φανερή η ύπαρξη δύο στρατοπέδων που μάλιστα, στο περιθώριο των επίσημων διαδικασιών, συνεδρίαζαν σε διαφορετικούς χώρους. Με τις αποφάσεις της Εθνοσυνέλευσης ενισχύθηκαν ακόμα περισσότερο οι εξουσίες της κεντρικής κυβέρνησης. Έτσι, μεταξύ άλλων αποφασίστηκε ότι διοικητές των επαρχιών θα ορίζονταν αξιωματούχοι από διαφορετικές επαρχίες, ώστε να μην υφίστανται επιρροές από τοπικές εξουσίες και συμφέροντα. Παράλληλα καταργήθηκε η θέση του «αρχιστρατήγου» που κατείχε ο Κολοκοτρώνης. Επί πλέον, με το νέο σύνταγμα που ψηφίστηκε, το «Βουλευτικόν» (η Βουλή) ενισχύθηκε περαιτέρω έναντι του Εκτελεστικού (της Κυβέρνησης), ενώ διευρύνθηκε ο κατάλογος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, κάνοντας την επαναστατημένη Ελλάδα ένα από τα πλέον ριζοσπαστικά αστικά καθεστώτα παγκοσμίως.

Αψηφώντας τις αποφάσεις της Εθνοσυνέλευσης, ο Κολοκοτρώνης αρνήθηκε να παραδώσει στην κυβέρνηση το κάστρο του Ναυπλίου, με το επιχείρημα ότι αυτό έπρεπε να παραμείνει σε χέρια Πελοποννησίων. Τον Νοέμβριο 1823, όταν το Βουλευτικό καθαίρεσε δύο μέλη του Εκτελεστικού για παράτυπες ενέργειες, ο Πάνος Κολοκοτρώνης επιχείρησε, με εντολή του πατέρα του Θεόδωρου, να ελέγξει με πραξικοπηματικό τρόπο και το Βουλευτικό, 23 μέλη του οποίου διέφυγαν στο Κρανίδι και εξέλεξαν νέο Εκτελεστικό, το οποίο είχε την υποστήριξη όχι μόνο των νησιών αλλά και του Ρουμελιώτη πολιτικού και οπλαρχηγού Ιωάννη Κωλέττη.

Ξέσπασε έτσι ο πρώτος εμφύλιος πόλεμος της Επανάστασης και για ένα διάστημα υφίσταντο δύο κυβερνήσεις: Η μία στην Τριπολιτσά με Πρόεδρο την Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη και η άλλη στο Κρανίδι υπό τον Γεώργιο Κουντουριώτη. Οι προεστοί της Πελοποννήσου αλλά και οι οπλαρχηγοί διασπάστηκαν ανάμεσα στις δύο παρατάξεις. Όταν στις 7/4/1824 ο Κουντουριώτης κατέλαβε την Τριπολιτσά, ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης έδωσε εντολή στον γιο του Πάνο να παραδώσει και το Ναύπλιο, εξασφαλίζοντας, με τη λήξη του εμφυλίου, αμνηστία για τον εαυτό του και τους οπαδούς του.

Η παρουσία των προεστών είχε περιοριστεί στη νέα κυβέρνηση που σχηματίστηκε, ενώ τον Οκτώβριο του 1824 στάλθηκαν ρουμελιώτικα στρατεύματα στην Πελοπόννησο για να εξασφαλίσουν την είσπραξη των φόρων που καθυστερούσαν. Οι προεστοί συμμαχισαν τότε με τον Κολοκοτρώνη και ξέσπασε ο δεύτερος εμφύλιος πόλεμος. Η φιλελεύθερη πτέρυγα, που έλεγχε την κυβέρνηση, κατάφερε να επιβληθεί και πάλι χάρη στην παρέμβαση των οπλαρχηγών της Στερεάς και την υποστήριξη των νησιών. Ο δεύτερος εμφύλιος τελείωσε τον

Δεκέμβριο 1824 με ήττα των Πελοποννησίων. Γραμματέας του Εκτελεστικού εκλέχθηκε ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ενώ ο Κολοκοτρώνης παραδόθηκε στην κυβέρνηση και φυλακίστηκε στην Ύδρα.

Στις αρχές του 1825 ο Κολοκοτρώνης αμνηστεύτηκε για να ενισχυθεί η άμυνα της Επανάστασης ενόψει της εισβολής στην Πελοπόννησο των αιγυπτιακών στρατευμάτων υπό τον Ιμπραήμ πασά.

#### *4. Το κοινωνικό υπόβαθρο των πολιτικών συγκρούσεων*

Πίσω από τους πολιτικούς ανταγωνισμούς και τους εμφυλίους πολέμους μπορούμε να ανιχνεύσουμε τους ταξικούς ανταγωνισμούς στο εσωτερικό των δυνάμεων της Επανάστασης, καλυμμένους, βέβαια, πάντα πίσω από τις ενοποιητικές ιδεολογίες και πρακτικές της εθνικής στρατηγικής για ανεξαρτησία.

Η Επανάσταση συμπύκνωνε σε κοινωνικό επίπεδο μια συμμαχία της αστικής τάξης (έμποροι, πλοιοκτήτες, προαγοραστές-τοπάρχες μεγάλης κλίμακας, ενοικιαστές φόρων σε ευρύτερο περιφερειακό ή εθνικό επίπεδο), των φιλελεύθερων διανοουμένων, των ενδιαμέσων στρωμάτων που είχαν ενταχθεί στις νέες υπό εξέλιξη αστικές σχέσεις (μεταξύ αυτών οι μικρού και μεσαίου βεληνεκούς προαγοραστές και έμποροι, όπως και άλλοι ενδιαμέσοι και τοπικοί πολιτικοί μεσολαβητές), των αγροτών, των τεχνητών, των προλεταρίων (ναυτών κλπ.) και άλλων φτωχών στρωμάτων της εποχής, υπό την ηγεμονία της αστικής εθνικιστικής στρατηγικής και των φιλελεύθερων ιδεών του Διαφωτισμού.

Μετά την ήττα του Ναπολέοντα το 1815 και την παλινόρθωση της δυναστείας των Βουρβόνων στη Γαλλία, η υπό διαμόρφωση Ελλάδα αποτελούσε το μόνο επαναστατικό κέντρο στην Ευρώπη, προσελκύνοντας ριζοσπάστες αγωνιστές όχι μόνο από την Ευρώπη, αλλά και την Αμερική και αλλού.

Η ταξική αυτή συμμαχία εκφράστηκε μέσα από τις πολιτειακές μορφές που δημιούργησε η Επανάσταση (κυβέρνηση, Συνελεύσεις, εκλογικές διαδικασίες κλπ.), μέσα από τα ένοπλα σώματα, τις συνωμοτικές εταιρείες και τα κόμματα που αναδείχθηκαν κατά το τέλος των ένοπλων συγκρούσεων. Αν και η πάλη μεταξύ των ιδιαίτερων ταξικών συμφερόντων στο εσωτερικό της κοινωνικής αυτής συμμαχίας εκφράστηκε με πολλαπλές μορφές, εντούτοις εκδηλώθηκε πάντοτε διαμεσολαβημένα από την «ομογενοποιητική» λειτουργία του εθνικισμού, η οποία κυριαρχούσε τόσο στις πολιτικές παρατάξεις όσο και στις πολιτικοστρατιωτικές συγκροτήσεις σε τοπικό επίπεδο (Πελοπόννησος – Στερεά – νησιά).

Βέβαια, το ταξικό υπόβαθρο των αντιπαραθέσεων συχνά ερχόταν στην επιφάνεια. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι ο δημοκρατικός ριζοσπαστισμός των Συνελεύσεων (που αποτυπώνεται στη γλώσσα των Συνταγμάτων της εποχής), των (μυστικών) εταιρειών και των οργανώσεων κατώτερων αξιωματικών και ενόπλων, όπως η «Αδελφότητα των Φιλοδικαίων» στο Μεσολόγγι, που το 1825 αριθμούσε 2.000 μέλη, εκφράζει σε μεγάλο βαθμό την ταξική δυναμική των λαϊκών τάξεων. Όπως συνέβη στην περίπτωση και άλλων αστικών-εθνικών επαναστάσεων, τέτοιες λαϊκές δυναμικές ηγεμονεύονται κατόπιν (και καταστέλλονται) από τη θεσμική-κρατική συγκρότηση της νέας αστικής εξουσίας.

Ανεξάρτητα από το γεγονός ότι στις Συνελεύσεις και τις εταιρείες δεν είχε διαμορφωθεί οποιαδήποτε συνείδηση περί ταξικών συμφερόντων και αντιθέσεων, αυτές με τη δράση τους ενσωμάτωναν και τάσεις που αμφισβητούσαν την πολιτική και πολιτειακή μορφή ύπαρξης του καπιταλισμού της εποχής: κατ' αρχάς το απολυταρχικό ή «περιορισμένα συνταγματικό» κράτος, αλλά επίσης την αριστοκρατία του πλούτου και τις αρχοντικές εξουσίες.

##### *5. Η άνοδος και η πτώση του Καποδίστρια. Ο τρίτος εμφύλιος*

Μετά το τέλος της Γ' Εθνοσυνέλευσης στην Τροιζήνα (Φεβρουάριος-Μάρτιος 1827) αναδύθηκαν τρία κόμματα, από τις πολιτικές παρατάξεις που είχαν διαμορφωθεί στη διάρκεια της Επανάστασης και των εμφυλίων πολέμων, καθώς και από τις πολιτικές ανακατατάξεις της τελευταίας περιόδου του ένοπλου αγώνα: το «αγγλικό», το «ρωσικό» και το «γαλλικό». Τα κόμματα αυτά αποδείχθηκαν μακρόβια: από αυτά διαμορφώθηκε η πολιτική σκηνή του ελληνικού κράτους για πάνω από τρεις δεκαετίες, μέχρι την περίοδο των κινημάτων που οδήγησαν στην έξωση του πρώτου Έλληνα βασιλιά, του Όθωνα Α', το 1862, και τη συνταγματική αλλαγή που την ακολούθησε.

Οι ονομασίες των κομμάτων που επικράτησαν, «αγγλικό», «γαλλικό» και «ρωσικό», δεν είχαν επιλεγεί από τα ίδια τα κόμματα, αλλά κυριάρχησαν μέσα στην πολιτική αντιπαράθεση. Όπως σημειώνει ο εξέχων ιστορικός Gunnar Hering στο βιβλίο του *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821-1936* (Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2004), σ. 141-142:

«Οι ονομασίες των ελληνικών κομμάτων όπως και των βρετανικών δόθηκαν αρχικά από τους πολιτικούς τους αντιπάλους επικράτησαν γρήγορα, επειδή ήταν κατά κάποιον τρόπο εύστοχες και δεν γελοιοποιούσαν την ομάδα που χαρακτήριζαν, όπως άλλες ονομασίες».

Το Αγγλικό Κόμμα είχε ηγέτη τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο και βασικά μέλη του υπήρξαν οι Σπυρίδων Τρικούπης, Ανδρέας Ζαΐμης, Ανδρέας Λόντος, Νότης και Κώστας Μπότσαρης, Ανδρέας Μιαούλης, Εμμανουήλ Τομπάζης. Οι ρίζες του κόμματος βρίσκονται στο *φιλελεύθερο συγκεντρωτικό ρεύμα* της Επανάστασης, που περιγράψαμε στα προηγούμενα. Το κόμμα ιδρύθηκε το αργότερο στο τέλος της Γ΄ Εθνοσυνέλευσης της Τροιζήνας (Μάρτιος 1827), όταν οι οπαδοί του Μαυροκορδάτου αντιτάχθηκαν στην απόφαση για απόδοση απόλυτης, μοναρχικού τύπου, εξουσίας στον Κυβερνήτη. Ο Gunnar Hering κωδικοποιεί ως εξής τον πολιτικό προσανατολισμό του Αγγλικού Κόμματος:

«περιορισμός της κρατικής εξουσίας, ατομικά δικαιώματα και ελευθερίες, κυρίαρχο κράτος χωρίς εκκλησιαστικούς δεσμούς με κέντρα εκτός συνόρων, γραπτό σύνταγμα και εγγυήσεις ενός κράτους δικαίου, κοινοβουλευτικός έλεγχος της υπεύθυνης κυβέρνησης ως μεσοπρόθεσμος στόχος – συνθήματα που το Ρωσικό Κόμμα υποστήριζε αρχικά ακριβώς τα αντίθετά τους» (ό.π., σ. 208).

Το Ρωσικό Κόμμα αποτέλεσε συνέχεια της συντηρητικής-συγκεντρωτικής τάσης της Επανάστασης με ηγέτη τον Κολοκοτρώνη και συγκέντρωσε όλους εκείνους που επιδίωκαν ένα «γκοβέρνο μιλιτάρε» ή/και στρατεύονταν στο να διασφαλίσουν τον ελληνορθόδοξο χαρακτήρα του κράτους και του λαού. Τάχθηκαν εξ αρχής στο πλευρό του Ιωάννη Καποδίστρια και ονομάστηκαν «Κυβερνητικοί». Αρχηγός του κόμματος ήταν ο Ανδρέας Μεταξάς και σημαντικά στελέχη, εκτός από τους Κολοκοτρωναίους (Θεόδωρο και Γενναίο), ήταν οι Κίτσος Τζαβέλας, Νικήτας Σταματελόπουλος και Κωνσταντίνος Οικονόμος.

Το Γαλλικό Κόμμα (που το επίσημο όνομά του ήταν Εθνικόν Κόμμα) είχε ηγέτη τον Ιωάννη Κωλέττη και οι ρίζες του θα πρέπει να αναζητηθούν στους οπλαρχηγούς της Στερεάς και στις ομαδοποιήσεις που δημιουργήθηκαν κατά τους εμφυλίους πολέμους. Τα ηγετικά στελέχη του κόμματος υποστήριζαν την ενίσχυση του Εκτελεστικού έναντι του Βουλευτικού. Την περίοδο του Καποδίστρια εντάχθηκαν στους «Συνταγματικούς» μαζί με τους οπαδούς του Αγγλικού Κόμματος, αλλά σύντομα διαφοροποιήθηκαν και άρχισαν να αναπτύσσουν μαζικά το δικό τους, Γαλλικό Κόμμα, ενσωματώνοντας στις πολιτικές και ιδεολογικές τους θέσεις στοιχεία και από τα δύο άλλα κόμματα. Έδιναν έμφαση αφενός στην ανάγκη αποκατάστασης των αγωνιστών από το κράτος και αφετέρου πολεμικής προετοιμασίας για άμεση επέκταση των συνόρων. Το κόμμα κατάφερε να μαζικοποιηθεί σε όλη την ελληνική επικράτεια και να συσπειρώσει στις γραμμές του σημαντικές προσωπικότητες όπως ο Γεώργιος Κουντουριώτης, ο Γιάννης Μακρυγιάννης και ο Κωνσταντίνος Κανάρης.

Όταν ο Ιωάννης Καποδίστριας έφτασε στην Ελλάδα στις 6 Ιανουαρίου 1828 έκανε αμέσως γνωστή την πρόθεσή του για κατάργηση του Συντάγματος του 1827, το οποίο απαξίωσε ως «περιέχον απάσας τας δημαγωγικές αρχάς των [Γάλλων] επαναστατών του 1793». Ο πρώην πρωθυπουργός και κορυφαίος συνταγματολόγος Αλέξανδρος Σβώλος σημειώνει στο βιβλίο του *Τα ελληνικά Συντάγματα 1822-1952* (Αθήνα, 1972), σ. 30: «με την αναστολή του Συντάγματος της Τροιζήνος [...] αρχίζει κατ' ουσίαν η περίοδος της απολυταρχίας στην Ελλάδα, η οποία, διήρκεσε μέχρι του Συντάγματος του 1844». Εντούτοις, σε όλη αυτή την περίοδο της «απολυταρχίας» τα τρία πολιτικά κόμματα εξακολουθούσαν να υφίστανται και να λειτουργούν, παρά το γεγονός ότι πλέον δεν διεξάγονταν κανενός είδους εκλογικές διαδικασίες, καθώς, π.χ. «από το 1830 η κυβέρνηση διόριζε και τους προέδρους των κοινοτήτων» (Hering όπ.π., σ. 114).

Ο λόγος για τον οποίο έγινε δυνατό να αναγορευτεί ο Καποδίστριας σε Κυβερνήτη της Ελλάδας ήταν η *καταστροφική ισορροπία* ανάμεσα στις αντιμαχόμενες παρατάξεις που είχαν διαμορφωθεί εντός του ελληνικού κράτους κατά το τέλος των ένοπλων συγκρούσεων. Οι ήττες της Επανάστασης από το 1825 και μετά και η απελπιστική οικονομική κατάσταση καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό τους πολιτικούς συσχετισμούς δύναμης. *Καταστροφική ισορροπία* σημαίνει ότι καμιά πολιτική δύναμη δεν ήταν αρκετά ισχυρή για να διεκδικήσει με επιτυχία την πολιτική ηγεμονία πάνω στις άλλες πολιτικές δυνάμεις, ενώ παράλληλα, καμιά πολιτική δύναμη δεν ήταν τόσο αδύναμη ώστε να επιτρέψει την κυριαρχία κάποιας άλλης.

Το αποτέλεσμα, όπως στις περισσότερες περιπτώσεις καταστροφικής ισορροπίας, ήταν ένα δικτατορικό καθεστώς που ιστορικά έχει ονομαστεί *βοναπαρτισμός*: συγκέντρωση της εξουσίας στα χέρια ενός αρχηγού του κράτους και δικτατορική διακυβέρνηση σε ανεξαρτησία από τις υπάρχουσες πολιτικές δυνάμεις.

Ο βοναπαρτισμός προκύπτει λοιπόν ως αποτέλεσμα της καταστροφικής ισορροπίας ανάμεσα στις δρώσες κοινωνικοπολιτικές δυνάμεις και αντλεί πάντα τη δύναμή του από ένα φτωχό (αγροτικό) πλήθος που οι συνθήκες το έχουν οδηγήσει στο όριο της επιβίωσης. Στην περίπτωση της Ελλάδας, το πλήθος αυτό αποτελούνταν από όλους εκείνους που είχαν χάσει σχεδόν τα πάντα από τις καταστροφές των οικισμών και των σοδειών που άφησε πίσω του το στράτευμα του Ιμπραήμ πασά. Και πράγματι, ο Καποδίστριας απέκτησε αρχικά σημαντική υποστήριξη στον φτωχό αγροτικό πληθυσμό καθώς πήρε μέτρα υπέρ των αγροτών, των απόρων, των άκληρων, των χηρών, των παιδιών εκτός γάμου, κλπ.

Όμως ο βοναπαρτισμός για να επιβιώσει οφείλει να σεβαστεί τη συνθήκη που προκύπτει ακριβώς από την κατάσταση καταστροφικής ισορροπίας, από την οποία ο ίδιος

προήλθε: να διατηρεί ίσες αποστάσεις από τις αντιμαχόμενες μερίδες, αντλώντας δύναμη από την αδυναμία της καθεμιάς να επιβληθεί στις άλλες.

Ο Καποδίστριας, παρασυρμένος προφανώς από τις ιδεολογικές του καταβολές, έκανε το θανάσιμο σφάλμα να ταυτιστεί με μια από τις τρεις παρατάξεις, το Ρωσικό Κόμμα, το οποίο μάλιστα την περίοδο αυτή ονομάστηκε Κυβερνητικόν ή Καποδιστριακόν. Η αντιπολίτευση που ξέσπασε εναντίον του αντιμετώπιστηκε με βία: αστυνομική επιτήρηση των σχολείων, εξορίες, φυλακίσεις, λογοκρισία του Τύπου αλλά και της αλληλογραφίας, υποχρεωτική έκδοση διαβατηρίου για μετακινήσεις στο εσωτερικό της χώρας κλπ. Για να στηρίξει το καθεστώς του ίδρυσε ένα δίκτυο μυστικών αστυνομικών και άρχισε να παίρνει σκληρά και εν πολλοίς αυθαίρετα μέτρα κατά των πολιτικών του αντιπάλων. Ο Μαυρομιχάλης και πολλοί οπαδοί του συνελήφθησαν και φυλακίστηκαν, και οι πιο αξιόλογοι πολιτικοί, όπως ο Κωλέττης, ο Μαυροκορδάτος κι ο Τρικούπης απομακρύνθηκαν.

Τα μέτρα αυτά χειροτέρεψαν την κατάσταση, καθώς η αντιπολίτευση μετατράπηκε πλέον σε ανοιχτή εξέγερση με χαρακτηριστικά ενός τρίτου εμφυλίου πολέμου. Αυτονομήθηκαν από την κεντρική εξουσία τόσο τα νησιά υπό την καθοδήγηση του Αγγλικού Κόμματος, όσο και μέρος της Στερεάς υπό την καθοδήγηση του Γαλλικού Κόμματος, αλλά και η Μάνη.

Το βασικό αίτημα από το οποίο ούτε στιγμή δεν είχε παρεκκλίνει η Επανάσταση (παρά τις τεράστιες δυσχέρειες της περιόδου 1825-1827), δηλαδή το Σύνταγμα με τις πολιτικές ελευθερίες που συνεπάγεται, είχε καταπατηθεί. Αυτό δημιουργούσε εξεγερσιακές καταστάσεις, που όλο και δυνάμωναν.

«Η επανάσταση του Ιουλίου [1830, Γ.Μ.] στη Γαλλία ενθουσίασε τον κόσμο: παντού αναρτήθηκε η γαλλική σημαία, στη Σπάρτη δίπλα στις σημαίες με τον Λυκούργο και τον Λεωνίδα. Το Δεκέμβριο του 1830 ξεσηκώθηκαν οι Μανιάτες και την 1η Μαΐου 1831 ο ηγέτης των εξεγερμένων Τσάμης Καρατάσος χτύπησε στην περιοχή της Θήβας. Το αίτημα των ανταρτών [...] [ήταν] η ελεύθερα εκλεγμένη εθνοσυνέλευση [...] Φοβούμενος από θαλάσσης επίθεση της κυβέρνησης στα νησιά, ο Υδραίος αγωνιστής και ναύαρχος Μιαούλης κατέλαβε στις 14 Ιουλίου 1831 το στόλο στο λιμάνι του Πόρου [...] ο Μιαούλης ανατίναξε την κορβέτα “Υδρα” και τη φρεγάτα “Ελλάς”» (Hering 2004, όπ.π., σ. 182-183).

Στις 27 Σεπτεμβρίου 1831 ο Καποδίστριας δολοφονήθηκε στο Ναύπλιο από τους Μανιάτες αδελφούς Κωνσταντίνο και Γεώργιο Μαυρομιχάλη. Σχολιάζοντας τον θάνατο του Καποδίστρια ο *Αδαμάντιος Κοραής* έγραψε:

«η πατρίς, αντί να στεφανώσει τον φονέα, ως τυραννοκτόνον, έχει να τον ονειδίζει διότι δεν αφήκε την εκδίκασιν εις αυτήν ήτις έμελλε να τον κρίνη και να τον κολάση με ασυγκρίτως φρικωτέραν του φόνου ποινήν. Η πρέπουσα ποινή εις τον Καποδίστριαν δεν ήτο ο φόνος, αλλ' η έξωσις από την Ελλάδα, συνοδευόμενη από πολλές ευχάς να ζήση και να μακροζωήση διά να βλέπη την οποίαν κατά πάντας τρόπους εσπούδασε να εμποδίση μέλλουσιν της Ελλάδος ευδαιμονίαν».

Τρεις μέρες μετά τον θάνατο του Καποδίστρια, στις 30/9/1831, δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Απόλλων*, που εξέδιδε στην Ύδρα ο Αναστάσιος Πολυζωίδης, το ακόλουθο κείμενο:

«Ως άνθρωποι δεν δυνάμεθα παρά να λυπηθώμεν και να θρηνήσωμεν διά το τοιούτον τραγικόν τέλος του Ι. Καποδίστρια. Ως πολίται, όμως, φίλοι της σωτηρίας της πατρίδος, προ παντός άλλου, είμεθα πολλά μακράν να καταδικάσωμεν την πράξιν, ενώ, μάλιστα, βλέπομεν δι' αυτής την υψηλήν της θείας δίκης απόφασιν, εκπληρουμένην εις αμοιβήν των αρρήτων και αθεμίτων κακών, εκ των οποίων η Ελλάς είχεν υπερπληρωθή. Τόσον δε πλέον η πράξις μας φαίνεται γενναιοτέρα, όσο χρεωστέεται εις χείρας όχι ετεροκινήτων, όχι μισθωτών και ατίμων, αλλά αυθορμήτων και επισήμων ανθρώπων».

Αξίζει να σημειώσουμε ότι ο εκδότης του *Απόλλωνος* Α. Πολυζωίδης (1802-1873) υπήρξε διακεκριμένος νομικός, πολιτικός και λόγιος, υπέρμαχος της φιλελεύθερης συνταγματικής τάξης πραγμάτων. Το 1834, ως πρόεδρος στο πενταμελές δικαστήριο Ναυπλίου αρνήθηκε μαζί με τον Γ. Τερτσέτη να υπογράψει την απόφαση καταδίκης «εις θάνατον επί εσχάτη προδοσία» των Θεόδωρου Κολοκοτρώνη και Δημητρίου Πλαπούτα και φυλακίστηκε για τέσσερις μήνες, με την κατηγορία της «αρνήσεως υπηρεσίας και παραβιάσεως της εχεμυθίας με σκοπόν ιδιοτελή προς βλάβην του κράτους». Αργότερα διατέλεσε υπουργός Παιδείας και Εσωτερικών.

Και μετά τον θάνατο του Ιωάννη Καποδίστρια το χάσμα ανάμεσα στους «Συνταγματικούς» και τους οπαδούς της «πεφωτισμένης απολυταρχίας» παρέμεινε αγεφύρωτο. Σχηματίστηκαν στη χώρα δύο κυβερνήσεις. Η πρώτη προέκυψε στις 15/3/1832 από την «Ε' Εθνοσυνέλευση» στο Άργος, στην οποία αντιπροσωπευόταν ουσιαστικά μόνο το Ρωσικό Κόμμα και η οποία εξέλεξε προσωρινό Κυβερνήτη μέχρι την άφιξη του βασιλέως τον αδελφό τού Ιωάννη, Αυγουστίνο Καποδίστρια. Η δεύτερη κυβέρνηση, των

«Συνταγματικών» (του Αγγλικού και του Γαλλικού Κόμματος) προέκυψε από τη «Δ΄ διαρκούσα Εθνοσυνέλευση» και είχε ως επικεφαλής επιτροπή αποτελούμενη από τους Γεώργιο Κουντουριώτη, Ιωάννη Κωλέττη και Ανδρέα Ζαΐμη. Είναι χαρακτηριστικό ότι και οι δύο Συνελεύσεις τάχθηκαν υπέρ πολιτεύματος *συνταγματικής μοναρχίας*, με τους συντηρητικούς του Ρωσικού Κόμματος να αποδυναμώνουν πάντως την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας, εισάγοντας μία Άνω Βουλή, τα μέλη της οποίας θα διορίζε ο μονάρχης.

Η δυναρχία αυτή διατηρήθηκε όμως για ελάχιστο διάστημα, καθώς «συνταγματικά» στρατεύματα εισήλθαν στην Πελοπόννησο και υποχρέωσαν τον Αυγουστίνο Καποδίστρια σε παραίτηση στις 29/5/1832. Σχηματίστηκε επταμελής κυβέρνηση από όλα τα κόμματα, της οποίας η σύνθεση εξέφραζε την πλήρη επικράτηση των «Συνταγματικών». Στις 27/7/1832 η «Δ΄ διαρκούσα Εθνοσυνέλευση» επικύρωσε την εκλογή του Όθωνα ως *συνταγματικού βασιλέα* της Ελλάδος.

Το βραχύβιο καθεστώς της απόλυτης μοναρχίας (1833-1843) που ακολούθησε, αντιμετώπισε παρόμοια προβλήματα πολιτικής ανυπακοής και εξεγέρσεων όπως η βοναπαρτική δικτατορία του Καποδίστρια και υποχρεώθηκε το 1843-44 να μετεξελιχθεί σε συνταγματική μοναρχία, προτού μια νέα εξέγερση, το 1862, εξώσει οριστικά τον πρώτο μονάρχη της Ελλάδας.

Ο συνταγματισμός υπήρξε το πνεύμα αλλά και η κληρονομιά της Επανάστασης.